

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИЩОЇ ТА ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

УДК 37.378

DOI <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2025.4.1>

Т. М. БОЛЯК

вчитель початкових класів,

Лицей «Європейський» Львівської міської ради, м. Львів, Україна

Електронна пошта: taniaboliak2310@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8681-4328>

МОДЕЛЬ ТА МОДЕЛЮВАННЯ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті розкрито теоретико-методологічні засади застосування моделі та процесу моделювання у формуванні професійних компетентностей учителя початкової школи в умовах сучасного освітнього середовища. Проаналізовано сутність понять «модель», «моделювання» та уточнено їх зміст у контексті концепції Нової української школи. Визначено, що в історії педагогіки на різних етапах суспільного розвитку існували різні моделі освіти, серед найпоширеніших: модель освіти як державно-відомча організація; розвивальна і традиційна модель освіти; раціоналістична модель освіти; феноменологічна та не інституційна модель освіти.

Представлено структурно-функціональну модель формування професійних компетентностей учителя початкової школи в умовах сьогодення, яка охоплює ціле-змістовий блок, організаційно-технологічний блок, діагностично-результативний блок. У дослідженні застосовано комплекс теоретичних і емпіричних методів, зокрема аналіз і синтез наукових джерел, моделювання, узагальнення педагогічного досвіду, що дало змогу обґрунтувати логіку побудови моделі та визначити педагогічні умови її ефективної реалізації. Наукова новизна полягає в уточненні змісту процесу моделювання як цілісного інструменту формування професійних компетентностей учителя початкової школи в умовах сучасного освітнього середовища. Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання запропонованої моделі в системі підготовки майбутніх учителів початкової школи, підвищення кваліфікації педагогічних працівників та розробленні інноваційних освітніх програм відповідно до ідей Нової української школи.

Результати дослідження можуть бути використані у підготовці майбутніх учителів початкової школи, підвищенні кваліфікації педагогічних працівників та розробленні інноваційних освітніх програм, до вимог сьогодення.

Ключові слова: модель, моделювання, учитель початкової школи, сучасне освітнє середовище, професійна модель, Нова українська школа.

Вступ. Сучасний етап розвитку освіти в Україні характеризується інтенсивними трансформаціями, зумовленими впровадженням Концепції Нової української школи, цифровізацією освітнього процесу, посиленням вимог до професійної діяльності педагога та необхідністю забезпечення сталості й якості навчання в умовах соціальних викликів, зокрема воєнного стану. У цих умовах особливої актуальності набуває формування професійних компетентностей учителя початкової школи як інтегрального показника його готовності до ефективної педагогічної взаємодії, інноваційної діяльності, створення безпечного

та розвивального середовища для молодших школярів. Професійні компетентності педагога визначаються не лише змістом його фахової підготовки, а й здатністю до адаптації, автономізації, продуктивної діяльності, рефлексії, цифрової грамотності та застосування сучасних педагогічних технологій. Відтак виникає потреба в науковому обґрунтуванні механізмів, які забезпечують їх цілісне та кероване формування. Одним із таких механізмів є моделювання як метод наукового пізнання, що дозволяє відтворити структуру, зміст та функціональні зв'язки процесу професійного зростання педагога, визначити оптимальні педаго-

гічні умови, критерії, показники та результати формування його компетентностей. Застосування моделей у педагогічній науці забезпечує можливість системного аналізу педагогічної діяльності, прогнозування її результатів, проектування інноваційних підходів до організації освітнього процесу. У контексті початкової освіти моделювання дає змогу розкрити логіку та динаміку становлення професійних компетентностей учителя, окреслити ефективні шляхи оновлення змісту його підготовки та післядипломного розвитку, враховуючи особливості сучасного освітнього середовища, виклики цифрової трансформації та соціальної нестабільності.

Попри наявність значної кількості наукових праць, присвячених компетентнісному підходу, проблема створення та впровадження структурно-функціональних моделей формування професійних компетентностей учителя початкової школи залишається недостатньо розробленою. У зв'язку з цим у статті представлено наукові засади створення моделі формування професійних компетентностей учителя початкової школи в умовах сучасного освітнього середовища в концепції Нової української школи.

Поставлення проблеми. Відповідно до Закону «Про загальну середню освіту» педагогічним працівником повинна бути особа з високими моральними якостями, яка має відповідну педагогічну освіту, належний рівень професійної підготовки, здійснює педагогічну діяльність, забезпечує результативність та якість своєї роботи, фізичний та психічний стан здоров'я якої дозволяє виконувати професійні обов'язки в навчальних закладах системи загальної середньої освіти. Як наголошує І.А. Зязюн, нині освіта потребує педагога – активного перетворювача дійсності, носія культурних цінностей і гуманітарних пріоритетів, що актуалізує розроблення цілісної інноваційної моделі педагогічної освіти і пошук напрямів оновлення професійно-педагогічної підготовки [Зязюн 2001 : 78], а також нової моделі формування професійних компетентностей учителя початкової школи в умовах сучасного освітнього середовища. Професійно важливими особистісними якостями, як зазначає В.К. Данилко, можна вважати такі,

наявність яких впливає на ефективність професійної діяльності фахівця, зокрема, ці якості повинні бути полі професійними, а саме: професійна спрямованість, а також сенсорні, перцептивні, мнемічні, імажетивні, мислительні й вольові властивості. Рівень їх розвитку має різний ступінь впливу на успішність діяльності фахівця [Данилко 2013 : 167]. Для відповіді на це питання ми звернулися до моделювання як об'єктивної умови учителя ПШ до асоціативного навчання учнів молодшого шкільного віку. Моделювання спроможне створити оптимальні передумови для експериментальної апробації формування професійних компетентностей учителя ПШ в умовах сучасного освітнього середовища.

Для створення моделі формування професійних компетентностей учителя ПШ в умовах сучасного освітнього середовища звернулись до сучасних наукових уявлень про «*модель*» та «*моделювання*». Проаналізуємо детальніше.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема застосування моделей і моделювання у педагогічних дослідженнях знайшли відображення у працях таких науковців Н.О. Брюханова, С.С. Вітвицька, К.М. Гнезділова, С.О. Касярум, О.А. Дубасенюк, Є.П. Шаповалова, С.С. Мартиненко, Л.А. Мартинець, Р.Ю. Мартинова, О.С. Боднар, М.В. Опачко.

Нами з'ясовано, що науковцями останніми часом широко обговорюється перехід від кваліфікаційної моделі до компетентнісної, тобто орієнтованої на сферу професійної діяльності. Метод моделювання як основа досліджень педагогічних явищ широко представлений у науковій літературі, в сучасних педагогічних дослідженнях, що підтверджують наукові праці, зокрема, І.А. Зязюна, В.І. Маслова, В.А. Семиченко, С.С. Сисоєвої, Н.М. Островерхова, Л.Т. Байкової, І.О. Богданової, В.Караковського, О.В. Краєвського, С.М. Мартиненко, О.Я. Савченко, В.І. Полонського, Л.Л. Хоружої.

Як зазначав А.І. Зязюн, результат педагогічного моделювання передбачає перетворення самого суб'єкта – людини, внаслідок якого відбувається самоактуалізація та вияви людського потенціалу. У цьому контексті стратегічною метою педагогічного моделювання є організація процесу, що започатковує керовані зміни

в соціальному середовищі, а основним завданням – розроблення стратегічних траєкторій розвитку особистості, створення ситуацій для розвитку особистісних функцій, реалізації педагогічних механізмів, що забезпечують ефективність цього процесу [Зязюн 2001 : 80]. Продуктом моделювання є модель. Отже, сама педагогічна реальність як система, її образ – як модель, її творець – суб'єкт моделювання (педагог), моделювання – як процес створення моделі знаходяться у взаємодії й прогнозують поведінку досліджуваної системи в певних умовах, визначають її властивості.

Вітвицька С.С. вказує на велике розмаїття моделей у педагогічній науці і практиці, а саме: *дослідні* (пробні) моделі (probing models), *феноменологічні* моделі (phenomenological models), *концептуальні* моделі (conception models), *пояснювальні* моделі (explanatory models), *редукційні* (спрощувальні) моделі (reduction models), *розвивальні* моделі (developmental models), *тестуючі* моделі (testing models), *ідеальні* моделі (idealized models), *теоретичні* моделі (theoretical models), *математичні* моделі (mathematical models), *моделі масштабу* (scale models), *евристичні* моделі (heuristic models), *карикатурні* моделі (caricature models), *дидактичні* моделі (didactic models), *фантастичні* моделі (fantasy models), *іграшкові* моделі (toy models), *уявні* моделі (imaginary models), *замінювальні* моделі (substitute models), *пиктографічні* моделі (iconic models), *формальні* моделі (formal models), *аналогові* моделі (analogue models), *комп'ютерні цифрові* моделі (computerdigital models), *комп'ютерні аналогові* моделі (computer analogue models) тощо [Вітвицька 2006 : 120].

К.М. Гнезділова і С.О. Касярум, аналізуючи різні педагогічні моделі, доводять, що у наукових працях найбільш поширеними є такі з них: *концептуальна*, *структурна*, *структурно-функціональна*, *функціональна*, *стадіальна*, *ситуаційна* (залежно від того, які відносини між елементами віддзеркалює модель) [Гнезділова 2011 : 67].

Проте, Н.О. Брюханова і Н.В. Корольова називають наступні різновиди моделей педагогічних досліджень: *прогностична* (для оптимального розподілу ресурсів і конкретизації цілей); *концептуальна* (заснована

на інформаційній базі даних і програмі дій); *інструментальна* (за допомогою якої можна підготувати засоби виконання й навчити викладачів роботі з педагогічними інструментами); *моніторингова* (для створення механізмів зворотного зв'язку та способів коректування можливих відхилень від запланованих результатів); *рефлексивна* (для створення рішень у випадку виникнення несподіваних і непередбачених ситуацій) [Брюханова 2015 : 64]. Таким чином, у педагогічній науці та практиці існує велике розмаїття моделей; вибір конкретного різновиду педагогічної моделі залежить від відносин між її елементами; найбільшого поширення у педагогічних дослідженнях набувають *концептуальні, ідеальні, структурно-функціональні, прогностичні моделі*.

Визначено основні елементи моделей цієї освіти; зміст освіти; засоби й способи здобуття освіти; форми організації освітнього процесу; реальний освітній процес як єдність навчання, виховання й розвитку людини; суб'єкти та об'єкти освітнього процесу; освітнє середовище; результат освіти, тобто рівень освіченості людини в певному навчальному закладі.

Отже, з урахуванням означених положень у нашому дослідженні зроблено акцент на побудові *професійної моделі*.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні структуровано функціональної моделі формування професійних компетентностей учителя ПШ в умовах сучасного освітнього середовища (в концепції впровадження Нової української школи).

Виклад основного матеріалу. Категорії «модель» та «моделювання» є базовими для багатьох експериментальних та фундаментальних наук, зокрема таких, як: педагогічні, психологічні, математичні, комп'ютерні, філософські. У контексті нашого дослідження ми розглянемо педагогічне й філософське визначення категорій «модель» і «моделювання», оскільки спостерігається тісний взаємозв'язок між педагогікою та філософією на рівні методології, предметів дослідження.

Передовсім, з'ясуємо сутність дефініцій «модель» (англ. model, нім. modell, фр. modele, лат. modulus – «міра, аналог, зразок»)

і «*моделювання*». У тлумачному словнику професійної педагогіки поняття «*модель*» розглядається як «зразок, взірцевий примірник чогось, взірець» [Тлумачний словник 2004 : 342]. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій визначає модель (франц. *modele*, від лат. *modulus* – зображення) як уявну або матеріально-реалізовану систему, що відображає або відтворює об'єкт дослідження (природний чи соціальний) і здатна замінювати його так, що її вивчення дає нову інформацію щодо цього об'єкта [Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій 2009 : 76]. З філософського погляду, модель – створена або обрана дослідником система, яка відтворює суттєві для цієї мети пізнання сторони (елементи, властивості, відносини, параметри) досліджуваного об'єкта й у силу цього знаходиться з ним у такому відношенні заміщення й подібності, що дослідження її слугує опосередкованим способом одержання знання про цей об'єкт [Філософський енциклопедичний словник 2002 : 68].

Ми спираємося на інтерпретацію моделі, поданої у філософському словнику як «...*уявна система, що відтворює, імітує чи відображає принципи внутрішньої організації чи функціонування, ті чи інші властивості досліджуваного об'єкту...*» [Філософський енциклопедичний словник 2002 : 71].

В історії педагогіки на різних етапах суспільного розвитку існували різні моделі освіти, кожна з яких мала свої переваги і відіграла певну роль. Серед найпоширеніших:

– *модель освіти як державно-відомча організація* (побудована за відомчим принципом із жорстким визначенням мети, змісту, номенклатурою навчальних закладів і навчальних дисциплін);

– *модель розвивальної освіти* (організація освіти через широку кооперацію освітніх систем різного типу й рівня, виступає як соціальна практика);

– *традиційна модель освіти* (модель систематичної академічної освіти як спосіб передачі молодому поколінню універсальних елементів культур минулого, головне завдання – формування ЗУНів);

– *раціоналістична модель освіти* (передбачає забезпечення ЗУНів і практичне при-

стосування молодого покоління до сучасного суспільства);

– *феноменологічна модель освіти* (А.Маслоу, А.Комбс, К.Роджерс. Передбачає персональний характер освіти з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей учнів, поваги до їхніх інтересів і потреб та самореалізації);

– *не інституційна модель освіти* (П.Гудмач, Ж.Гудлед, Ф.Клейн, Л.Бернар. Орієнтована на освіту поза соціальними інститутами-школи, вищі. Це освіта на «природі», за допомогою Інтернету, в умовах відкритих шкіл, дистанцій тощо).

Підкреслимо, що робота з моделями дає нову інформацію про об'єкти, дозволяє досліджувати закономірності, недосяжні для пізнання іншими способами. Будь-яка модель – це система, в структурі якої визначені взаємопов'язані елементи, серед яких мета, методологічні підходи, принципи, форми й методи, особливі умови, завдяки яким функціонує ця система.

Таким чином, у педагогічній науці та практиці існує велике розмаїття моделей; вибір конкретного різновиду педагогічної моделі залежить від відносин між її елементами; найбільшого поширення у педагогічних дослідженнях набувають *професійні, концептуальні, ідеальні, структурно-функціональні, прогностичні моделі*. Отже, з урахуванням означених положень у нашому дослідженні зроблено акцент на побудові *структурно-функціональної моделі*.

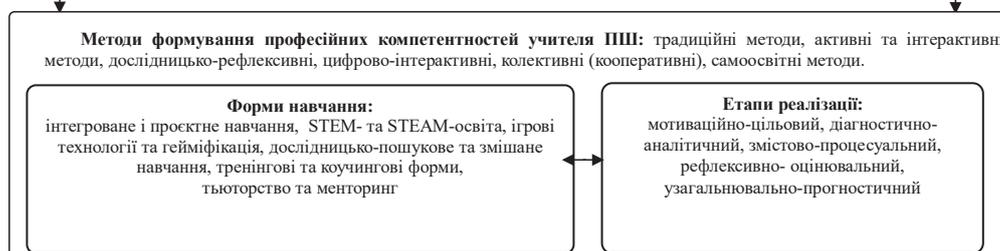
Із метою більш ґрунтовного сприйняття структурно-функціональної моделі формування професійних компетентностей учителя початкової школи в умовах сучасного освітнього середовища в концепції Нової української школи, її наочного представлено в графічній формі (рис. 1).

Результати й висновки. Структурно-функціональна модель формування професійних компетентностей учителя початкової школи в умовах сучасного освітнього середовища в концепції НУШ – це *цілісна система*, що поєднує мету, зміст, процес, умови та результат професійного становлення педагога. Вона забезпечує *безперервність розвитку, інноваційність і гуманістичну спрямованість педагогічної діяльності*.

I. ЦІЛЕ-ЗМІСТОВИЙ БЛОК

II. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНИЙ БЛОК

III. ДІАГНОСТИЧНО-РЕЗУЛЬТАТИВНИЙ БЛОК

Рис. 1. Структурно-функціональна модель формування професійних компетентностей учителя початкової школи в умовах сучасного освітнього середовища у концепції Нової української школи

ЛІТЕРАТУРА

1. Брюханова Н.О. Педагогічне моделювання: стан і тенденції розвитку / Н. О. Брюханова, Н.В. Корольова. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2015. № 3. С. 64-71.
2. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи : підруч. за модул.-рейтинг. системою навчання для студентів магістратури / С.С. Вітвицька; М-во освіти і науки України, Житомир. держ. ун-т імені Івана Франка. Київ: Центр навч. літ., 2006. 383 с.

3. Дерстуганова Н.В. Сутність поняття «Загальні компетентності» у вітчизняній науковій парадигмі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2022. №84. С.158-162.
4. Данилко В.К. Концепція управління персоналом в умовах подолання кризи [Електронний ресурс] / В. К. Данилко, О. І. Гриценко. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки*. 2013. № 2. С. 167-174.
5. Гнезділова К.М. Моделі та моделювання у професійній діяльності викладача вищої школи: навч. посіб. / К.М. Гнезділова, С.О. Касярум. Черкаси, 2011. 124 с.
6. Зязюн І.А. Технологізація освіти як історична неперервність. *Неперервна професійна освіта : теорія і практика*. 2001. Вип. 1. С. 73-85.
7. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / уклад.: Н.П. Наволокова. Х. : Вид. група «Основа», 2009. 176 с.
8. Коноваленко Д.І. Функціонування системи освіти України в умовах воєнного стану. Електронне наукове видання. *Публічне адміністрування та національна безпека*. № 4 (34), 2023. С. 27-34.
9. Тлумачний словник // Українська мова : енциклопедія / НАН України, Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні, Інститут української мови; редкол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко, М.П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і доп. К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.
10. Філософський енциклопедичний словник: енциклопедія. Київ, 2002. 742 с.

REFERENCES

1. Briukhanova N.O. (2015) Pedagoghichne modeljuvannja: stan i tendenciji rozvytku [Pedagogical modeling: status and development trends]. *Ukrainian Medical Journal*, vol. 3, pp. 64-71.
2. Vitvytska S.S. (2006) *Osnovy pedagoghiky vyshhoji shkoly* [Fundamentals of higher education pedagogy]. Zhytomyr. pp. 383.
3. Derstuhanova N.V. (2022) Sutnistj ponjattja «Zaghaljni kompetentnosti» u vitchyznjanij naukovij paradyghmi. [The essence of the concept of "General competencies" in the domestic scientific paradigm]. *Ukrainian Medical Journal*, vol.84, pp. 158-162.
4. Danylko V.K.(2013) Konceptija upravlinnja personalom v umovakh podolannja kryzy [The concept of personnel management in the context of overcoming the crisis]. *Ukrainian Medical Journal*, vol. 2, pp. 167-174.
5. Hnezdilova K.M. (2011) Modeli ta modeljuvannja u profesijnij dijaljnosti vykladacha vyshhoji shkoly [Models and modeling in the professional activity of a higher school teacher]: teaching manual, Cherkasy. pp. 124.
6. Ziazium I.A. (2001) Tekhnologhizacija osvity jak istorychna neperervnistj: [Technologization of education as historical continuity]. *Ukrainian Medical Journal*, vol. 1. pp. 73-85.
7. Encyklopedija pedagoghichnykh tekhnologhij ta innovacij (2009) [Encyclopedia of pedagogical technologies and innovations], Kharkiv. Vyd. ghrupa «Osnova».
8. Konovalenko D.I. (2023) Funkcionuvannja systemy osvity Ukrajiny v umovakh vojennoho stanu: [Functioning of the Ukrainian education system under martial law]. *Ukrainian Medical Journal*, vol. 4 (34). pp. 27-34.
9. V.M. Rusanivskij, O.O. Taranenko, M.P. Zjabljuk (2004) Tlumachnyj slovnyk // Ukrainska mova : entsyklopediia: [Explanatory dictionary // Ukrainian language], K. : Vyd-vo «Ukr. encykl.» im. M. P. Bazhana pp. 824.
10. Filsofsjkyj encyklopedychnyj slovnyk: entsyklopediia (2002) [Philosophical Encyclopedic Dictionary: Encyclopedia], Kyiv, pp. 742.

T. M. BOLIAK

Primary School Teacher,

Lyceum "European" of Lviv City Council, Lviv, Ukraine

E-mail: taniaboliak2310@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8681-4328>

MODEL AND MODELING IN THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCIES OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS IN THE CONTEMPORARY EDUCATIONAL ENVIRONMENT

The article reveals the theoretical and methodological foundations of applying a model and the modeling process in the formation of professional competencies of a primary school teacher in the context of a modern educational environment. The essence of the concepts of "model" and "modeling" is analyzed, and their content is within the framework of the New Ukrainian School concept. It is determined that, in the history of pedagogy at various stages of social development, different models of education have existed. Among the most widespread are the model of education as a state-

departmental organization; the developmental and traditional models of education; the rationalistic model of education; and the phenomenological and non-institutional models of education.

A structural and functional model for the formation of professional competencies of a primary school teacher in contemporary conditions is presented, encompassing the goal-and-content block, the organizational-and-technological block, and the diagnostic-and-resultative block. The study employs a set of theoretical and empirical methods, including analysis and synthesis of scholarly sources, modeling, and generalization of pedagogical experience, which made it possible to substantiate the logic of the model's construction and to determine the pedagogical conditions for its effective implementation. The scientific novelty lies in clarifying the content of the modeling process as an integral tool for forming the professional competencies of a primary school teacher in a modern educational environment. The practical significance of the obtained results lies in the possibility of using the proposed model in the system of training future primary school teachers, in the professional development of teaching staff, and in the development of innovative educational programs in accordance with the ideas of the New Ukrainian School.

The research findings can be used in the training of future primary school teachers, in the professional development of teaching staff, and in the development of innovative educational programs in accordance with contemporary requirements.

Key words: model, modeling, primary school teacher, modern educational environment, professional model, New Ukrainian School.

Дата першого надходження статті до видання: 19.11.2025

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.12.2025

Дата публікації (оприлюднення) статті: 31.12.2025